

Gemeente van onze Heer Jezus Messias

1. Ze zijn in het verleden een bekend begrippenpaar geweest: hemel en hel. Een bekend begrippenpaar, maar dat niet alleen, ook een begrippenpaar dat lange tijd een centrale plaats in het geloof heeft ingenomen. Hemel en hel waren de twee plekken, waar een mens na zijn dood naar toe kon gaan. De één, de gelovige, ging naar de hemel en de andere, de ongelovige, ging naar de hel. Als daardoor iets duidelijk werd, was het wel de centrale plaats die geloof innam. Dat geloof zorgde ervoor, waar je later terecht kwam, en of je goed terecht kwam of niet. In de vroege kunst is dat nog altijd goed te zien: die grote rol die de hel heeft gespeeld in het geloof. Velen zullen dan denken aan schilderijen van Hieronymus Bosch die er een meester in was om de hel te schilderen in al zijn vreselijke facetten. Maar hij was in zijn tijd echt niet de enige. Het formaat van deze schilderijen wilde ook nog wel eens buitenproportioneel zijn. Gaat u maar kijken in de grote musea in Brussel en Antwerpen. Als die schilderijen ergens voor moesten zorgen, dan wel het wel om de kijker angst in te boezemen. Die vreselijke beelden van de hel moesten ervoor zorgen dat de beschouwer niet zo leefde dat hij daar terecht zou komen.

2. Zouden we hier vanmorgen over dit begrippenpaar een enquête houden, dan zou het me niets verbazen, als zou blijken dat het begrippenpaar voor de meesten van ons niet meer zo erg leeft, dat het paar n het geloofsleven van velen geen grote rol meer speelt. Ik moet me nauwkeuriger uitdrukken, ik heb het idee dat we van het begrippenpaar alleen de hemel nog hebben overgehouden. De hel is er langzamerhand (?) uit weggegeden, zo kan je misschien wel zeggen, zoals wel met meer dingen van het geloof is gebeurd. Je ziet het ook terug in de vertalingen. In de Statenvertaling komt u het woord nog met grote regelmaat tegen, in de NBG-vertaling is dat al een stuk minder, in de Nieuwe Bijbelvertaling is de hel helemaal verdwenen. Zoals we ook van de duivel, satan, engelen 'ontdekten' dat ze niet bestonden. U moet hier even letten op dat woord 'bestonden'. Want zo hebben we er altijd tegenaan gekeken, en we zijn er nog niet vrij van om ons de dingen van het geloof als realiteiten voor te stellen. Dat hebben we op de één of andere manier nodig voor ons geloof. En zoals dat gebeurde met de duivel/satan, met de engelen - hoewel die laatsten toch weer terug lijken te zijn, zo ging dat ook met de hel. Ook daarvan zeiden we, dat hij er niet was, dat hij eigenlijk nooit geweest was en dat mensen er in het verleden ten onrechte bang mee waren gemaakt. Het ontmythologiseringsproces in volle gang en dat leek, dat lijkt niet meer op te houden. Steeds meer zaken uit de wereld van het geloof moeten het ontgelden. Kerk en theologie hebben daar zelf hard aan meegedaan, maar zijn niet meer goed in staat om deze dingen van het geloof zo naar voren te brengen dat mensen weer begrijpen waar het met die beelden om gaat. Die omwenteling is nog steeds niet overal gemaakt. We blijven maar steeds denken dat het om realiteiten zou gaan, die onafhankelijk van ons zouden bestaan, terwijl het om beelden, waarbij we ons dienen af te vragen wat ze te betekenen hebben, en die ons ergens toe willen aanzetten.

3. 'Nedergedaald ter helle', zó in die formulering kennen we dit geloofsartikel. En zo zingen we het ook. Gemeente, nu heb ik met betrekking tot de apostolische geloofsbelijdenis nergens behoefte om een correctie aan te brengen, maar die behoefte heb ik bij dit artikel wel. Het verbaasde me van heel wat boeken die ik deze dagen in verband met dit artikel doorkeek, dat er amper gevraagd wordt hoe het met het Bijbelse gehalte hiervan zit. Kan je voor alles wat om dit artikel heen staat: zijn lijden, de kruisiging, zijn sterven en zijn begravenis, wel verwijzen naar passages uit het evangelie, maar hoe zit dat met dit 'nedergedaald ter helle'? Zou u nou een verhaal of een tekst kunnen aangeven, waar sprake is van Jezus' nederdaling ter helle? Ik heb niks kunnen vinden. Die tekst is er eigenlijk niet. Eén tekst, 1 Petrus 3, wordt in dit verband nog wel eens genoemd, maar lees je een beetje zorgvuldig, dan zie je dat deze tekst eerder met zijn opstanding dan met de nederdaling ter helle van doen heeft. Hier wordt gesproken over Christus die in de geest is heengegaan om tot die geesten in de gevangenis te prediken die ten tijde van de zondvloed gehoorzaam zijn geweest. Het woord 'hel' mag dan zelf in de tekst niet voorkomen, maar die zag men terug in die woorden 'in de gevangenis'. We mogen hier met een ongelooflijk lastige tekst van doen hebben, het aantal interpretaties is niet te overzien, de tekst kent een ongelooflijk lange lijst van mensen die met 1 Petrus 3 bezig zijn geweest, wat in elk geval duidelijk wordt, dat is dat hier geen sprake is van eerst een nederdaling en daarna zijn opstanding. Maar dan vindt hier een verkondiging plaats, ja inderdaad 'in de gevangenis', maar dan wel van iemand die door de Geest is levend gemaakt, zoals de tekst zegt, en 'in die geest' heeft hij verkondigd. Het is kortom de Opgestane die dat werk verricht. En dan is er verder nog de vraag wat er bedoeld wordt met dat 'in de gevangenis'. Waar heeft Petrus het dan over? Wordt het dodenrijk hier voorgesteld als een gevangenis? Het zijn vragen die ik hier vanmorgen wil laten rusten. Wat ik u vanmorgen alleen wilde laten zien, is dat deze tekst niet gebruikt kan worden om de nederdaling ter helle te onderbouwen.

4. U weet dat het Latijn eigenlijk altijd de taal van de kerk is geweest. Het is goed om daar nu aandacht aan te schenken. Want wat staat er dan in het Latijn? Dan zou je op basis van dat 'ter helle' toch verwachten dat er het Latijnse woord voor 'hel' zou staan. Mocht u geen Latijn kennen, dan kent u dat woordje toch wel door het woord 'inferno' (dat in onze taal de betekenis heeft van 'vuurzee'). Dat zou je dan toch verwachten dat dat woord 'infernum' er had gestaan: 'descendus ad infernum': 'afgedaald naar de hel', maar dat staat er nou net niet. 'Descendus ad inferos' staat er: 'afgedaald, neergedaald naar beneden, naar onderen'. Ik moet het nog weer iets anders zeggen, en u begrijpt helemaal waar het om gaat: 'afgedaald naar de onder-wereld'. Kijk dat is. Dat is de vertaling van het Hebreeuwse woord *šjē'ol*, het woord dat zoveel betekent als 'dodenrijk'. En dat moet u dan niet begrijpen als 'het rijk van de dood' (als abstractum), maar als het rijk van de doden, het rijk waar de doden verblijven'. Hoe dat Hebreeuwse woord voor 'Sje'ol in het Nieuwe Testament is vertaald? In elk geval een groot aantal keren met een woord dat we kennen uit de Griekse godenwereld, met het woord 'Hades'. Daarnaast is ook sprake van 'abyssos', dat vaak vertaald is met 'afgrond'. Letterlijk betekent het 'eindeloos diep'. Dat is een woord dat diverse malen in het boek Openbaring voorkomt. Waar wij dus zeggen en zingen 'nedergedaald ter helle', daar moet u dus eigenlijk steeds denken dat het dan gaat om zijn afdaling in het dodenrijk.

5. Nu moet u weten dat deze woorden 'nedergedaald ter helle' niet van het eerste begin in het apostolicum (=de Romeinse doopbelijdenis) hebben gestaan, het is er pas vanaf de tweede helft van de vierde eeuw aan toegevoegd, op het concilie van Sirmium (355 na Chr.). En wat zou je dan graag die uitleg horen die ze er toen hebben gegeven, waarom ze meenden dat die woorden er toch beslist nog aan toegevoegd moesten worden, tussen: *begraven en ten derde dage wederom opgestaan van de doden*. Nee, gemeente, heel dat denken over de hel zoals wij dat kennen, vanaf de Middeleeuwen, dat kende men in die tijd nog niet. Dat is dan ook het beeld dat we echt los moeten laten. We moeten terug naar het Bijbelse beeld, want van een nederdaling ter helle met al die latere beelden van de hel die daarbij horen, weet de Schrift niets. We moeten daarvoor naar die eerste betekenis van 'inferos', naar 'de onderwereld', nog explicieter: het dodenrijk. En vervolgens moeten we kijken naar de plaats waar het tussenin staat, want uit die plek valt wel degelijk iets af te leiden. Het gaat om *begraven*, en dan: *afgedaald in het dodenrijk, ten derde dage wederom opgestaan van de doden*. Hooft u het? Om die combinatie gaat het: 'afgedaald in het rijk van *de doden*' - wederom opgestaan van *de doden*'. Zou ik u hier de Griekse woorden uit het Nieuwe Testament laten horen, dan zou u de ene keer horen: wederom opgestaan, *weg van (apo) de doden*, maar er komt in het Nieuwe Testament nog een andere formulering voor: dat is: opgestaan *uit (ek) de doden*. Oftewel: nu losgemaakt uit het dodenrijk, niet meer in de greep van het dodenrijk verkerend.

6. Kijk gemeente, dan komen we toch, al is het misschien heel langzaam, bij iets van een betekenis van deze woorden, nu we gezien hebben waar het om gaat: om afdaling in het dodenrijk, en nu we ook gezien hebben hoe deze woorden in relatie staan met de direct daarop volgende: ten derde dage wederom opgestaan van de doden. Als er iets volstrekt niet in het ongewisse gelaten mag worden, zo moeten ze toentertijd gedacht hebben, dat is dat hij echt dood is geweest, dat hij echt ons lot gedeeld heeft. Daarom hebben ze deze zin eraan toegevoegd, in een tijd dat er stemmen opgingen die zeiden dat Jezus schijn dood is geweest. Er mag dan wel gezegd worden dat hij gestorven is en dat hij begraven is, maar hij was niet echt dood. En ze hebben erbij gedacht dat het ook niet gepast zou hebben bij de zoon van God, wanneer hij echt dood was. Dat is één kant, waar ik uw aandacht voor moest vragen, maar er is ook nog iets anders. Daarvoor moet u weten dat dood in de Bijbel veel minder die fysische betekenis heeft dan bij ons. In de Bijbel heeft de dood een veel existentiëler karakter. Daarom lezen we ook Psalm 88, want daar komen al die existentiële kanten die er aan de dood vastzaten, zo indringend naar voren. Dood heeft zoals in de Bijbel ook op andere plaatsen steeds het geval is, die betekenis, die ook zo sterk in Psalm 88 aan de orde is, van afgesneden zijn van de gemeenschap, van de gemeenschap van mensen, maar ook van de gemeenschap van God.

Kijk, dan proef je toch steeds meer wat met dat beeld van het 'afgedaald in het dodenrijk' gezegd wil worden. Die buitenste duisternis, die je in je leven kan kennen, dat gevoel van volstreekte eenzaamheid, niemand die je vasthoudt, niemand die naar je omziet, geen mens, geen God, kijk, dat alles, dat heeft Hij gekend, daar is Hij niet buiten gebleven, dat heeft Hij niet van zich weggehouden, daar heeft Hij deel van uitgemaakt. Om een beeld uit de gevangenis te gebruiken, waar dat gevoel van afgescheiden zijn zo goed wordt gekend, dan zou je zeggen: Hij heeft de isoleercel geproefd. Zover is hij gegaan: Hij heeft in de isoleer gezeten. Hoe zal een kind van Hem zich dan ooit nog eenzaam kunnen weten?

In de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

Schriftlezingen

Psalm 88

1 Petrus 3:13 - 4:6

*Zondag 'Laetare', 22 maart 2009
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen
ds. Nico Riemersma*